

KIRGIZ TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA İKİLEMELER

Mehmet ÖZEREN, *Kırgız Türkçesi Ağızlarında İkilemeler*, Ankara, Akçağ Yayın, 2019.

Araş. Gör. Oğuz KISA*

Anlatım sürecinde pekiştirme, açıklama, netleştirme gibi birçok amaçla sözcüklerin ses, şekil ve anlamları dikkate alınarak art arda dizilmeleri sonucunda önemli kalıp ifadeler olan ikilemeler oluşur. Ancak bu kalıp ifadelerin yalnızca bir kısmı yazılı metinlerde kendine yer bulmuş veya sözlüklere geçmiştir. Bunun da sebebi yazı dilinin resmi bir temele dayanması ve yaygınlık, ortaklık, bilinirlik, işlevlik gibi yönleriyle sınırlayıcı özellikleri olmasıdır. Yazı dilinin sahip olduğu dilbilgisel kategoriler lehçelerden ve onların ağızlarından önemli ölçüde beslenmektedir. Ancak ağızlardaki bu zenginlik, yazı dilini oluşturan temel ölçütler dışında kaldığından ve ağızların yazı dilinin bozuk şekilleri olduğu yönündeki yanlış bir algıdan dolayı yazılı metinlere kısmen yansımıştır. İkilemeler özelinde de ağızlarda çok zengin bir alt yapıdan bahsetmek mümkündür. En Çünkü insanlar kendi yaşadıkları ağız bölgelerinde standart, sınırlayıcı bir durumla karşılaşmazlar. Dili daha özgür ve daha üretken bir şekilde kullanırlar. İkilemeler de bu üretkenliğin örneklerindedir.

Bilindiği üzere ağız araştırmalarında sınıflandırmalar oldukça önemli bir yere sahiptir. Buna göre Kırgız Türkçesi ağızları yön adlarına ya da boy adlarına göre “kuzey, güney, güneydoğu; içkilik, sırtkılık” biçiminde tasnif edilmiştir. Kırgız Türkçesi ağızları üzerine yapılmış farklı tasnifler bulunsa da bir bütün olarak Türkçenin zenginliğini ortaya koyacak nitelikte zengin dil unsurları ihtiva etmektedir. Bunlardan biri de Türkçenin önemli anlatım olanaklarından biri olan ikilemelerdir. Tanıtımı yapılan eser, Türkçenin bir lehçesinin ağızlarındaki ikilemeleri müstakil olarak ele almakta ve bu yönüyle oldukça önemli veriler sunmaktadır.

Mehmet Özeren, *Kırgız Türkçesi Ağızlarında İkilemeler* kitabının Giriş bölümünden hemen önce, eser içerisinde kullanılan kısaltmalar ve çeviri yazı işaretlerini belirtmiştir. Giriş bölümünde, ‘ikileme’ teriminin farklı araştırmacılar tarafından hangi tanımlamalarla açıklandığına değindikten sonra yazar, Kırgız Türkçesi ağızlarından bahsetmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde ikilemeler, beş ana başlık altında incelenmiştir;

- Ses Özelliklerine Göre İkilemeler
- Yapı Özelliklerine Göre İkilemeler
- Sözcük Türlerine Göre İkilemeler
- Kökenlerine Göre İkilemeler
- Anlam Özelliklerine Göre İkilemeler

Ses özellikleri bakımından; ikilemelerde seslerin yeri, sayısı, ses uyumları ve hece durumları hakkında bilgiler verilmiştir. Yapı özellikleri açısından ikilemelerde eklerin durumuna dikkat edilmiş ve isim, fiil çekim ekleri ile yapım ekleri alan ikilemeler

---

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, kisaoguz64@gmail.com, Orcid ID 0000-0001-9238-0116

şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. Sözcük türleri açısından bakıldığında bu kategorideki ikilemelerde, ad ve ad soylu sözcükler ile fiiller ayrı ayrı değerlendirilmiş ve daha sonra bunlar türlerine göre incelenmiştir. Özeren, kökenleri bakımından incelenen ikilemelerin ise büyük bir kısmının Türkçe kökenli sözcüklerden oluştuğunu, ancak alıntı sözcükler ile de ikilemelerin yapılabildiğini belirtmiştir. Bu nedenle bu başlık altında Türkçe ve alıntı sözcüklerle oluşan ikilemeler şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Anlam özellikleri bakımından ikilemeler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde ikilemenin her bir unsuru anlam ve diziliş önceliğine göre ayrı ayrı değerlendirilmiş, daha sonra da ikileme bir bütün olarak anlam bakımından ele alınmıştır.

Eser içerisindeki ikileme örnekleri, Kırgız Türkçesinin imlâ kuralına göre ortada çizgi olacak biçimde **kalın - siyah** yazı karakteriyle, anlamları tırnak "" içerisinde, kullanıldığı yerler parantez içerisinde ( ) yer adı kısaltmalarıyla, geçtiği eser ve sayfa sayısı parantez içerisinde ( ) eser kısaltmalarıyla verilmiştir: **ölüg tirig** "ölü diri" (EUT, s. 219) - **ölük – tirik** "ölü diri, ölü ya da diri" (Koçk., Pam.) (KTDS, s. 493, 1239). Ayrıca taranan eserlerde bazı örneklerde madde başı ile örnek cümlelerdeki ikilemelerde ses farklılığı olduğu belirtilmiştir. Böyle durumlarda örnek cümlelerdeki kullanımlar dikkate alınmıştır. Bir ikilemenin iki biçimli kullanımları ise eser içerisinde şu şekilde gösterilmiştir: **talán - tarac(ç)** "talán, yağma" (Cerg.) (KTDS, s. 863).

Bu bölümün sonunda, ikilemelerin özel kullanımları olan tekrarlı ikilemeler ve ikilemelerdeki yer değiştirme konularına değinilmiştir. Daha sonra Kırgız Türkçesi ağızlarından tespit edilen ikilemelerin, ağız bölgelerine göre kullanım ve tekrar edilme durumları sayısal verilerle açıklanmıştır.

Kitabın ikinci bölümü, tarihi Türk lehçelerindeki ikilemeler ile Kırgız Türkçesi ağızlarındaki ikilemelerin karşılaştırılmasına ayrılmıştır. Sekiz alt başlıktan oluşan bu bölümde aynı sıra ve çoğu zaman aynı anlamda kullanılan ikilemelere değinilmiştir. Ayrıca Orhun Türkçesinden itibaren kullanılan ve günümüzde de kullanılmaya devam eden ikilemelerin sözcük sırasındaki değişimler ile aynı sözcüklerin Kırgız Türkçesi ağızlarında kullanılıp kullanılmadığı inceleme konusu olmuştur.

İkinci bölümün sonunda, anlamı kuvvetlendirmede yardımcı olan aynı veya farklı sözcüklerin üç defa tekrarlanması sonucunda oluşan *üçleme* örnekleri verilmiştir.

Kitabın sonunda konuyla ilgili kaynakların yer aldığı bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümün devamında, Kırgız Türkçesi ağızlarında tespit edilen ikileme ve üçlemelerin listesi ses farklılığı esası gözetilerek alfabetik bir liste şeklinde verilmiştir.

Özeren'in bu yayını, Türk lehçelerinin önemini ve bu lehçelerin dilleri kadar ağızlarının da incelenmesi gerektiğini göstermiştir. İkilemeler konusunda şu ana kadar Altay Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kazak Türkçesi, Tatar ve Başkurt Türkçesi yazı dillerindeki ikilemeler çeşitli yönlerden, farklı araştırmacılar tarafından inceleme konusu olmuştur. Ancak Türk lehçelerinin ağızlarıyla ilgili çalışmalar sınırlıdır. Bu bakımdan yayınlanmış olan bu eser alanda önemli bir adım olarak görülmektedir.